

Професионална и лична отговорност – консонанс, дисонанс или баланс

Проф. Толя Стоицова, д.н.

Нека да започна с това какво е отговорност. Толкова често употребявана дума, която се разбира по-различно от различните хора. Не случайно, Стефан Трашлиев смята, че „в много човешки дейности личната отговорност се е превърнала в размито понятие и това позволява на много хора да търсят вината за неуспехите си във фактори, извън тяхната личност.“ (Стефан Трашлиев, 5 март 2014). А всъщност не става дума за отговорност, а една от стабилните характеристики на личността – външната локализация на контрола. Локализация на контрола, или локус на контрола, означава на какви фактори приписваме неуспехите си – на външни, някой друг е виновен, или ситуацията, или лош късмет. Вътрешната локализация – обратно, даваме си ясна сметка, че не сме положили достатъчно усилия, или, че сме се притеснили прекалено много и не сме се справили добре. По-успешни са хората с вътрешен локус на контрол. Защо?

Като че ли, повечето хора смятат, че отговорността означава само поемане на следствията от собствения избор и поведение. Дали обаче това е така? Ако анализираме английската дума за отговорност *responsibility*, то ще открием, че тя е сложна дума (compound word), за разлика от българската:

- Response – означава отговор, реакция и
- Ability – способност

Тогава разбирането за отговорност се разширява: Това е индивидуалната способност да реагираме адекватно от социална гледна точка на определени ситуации. Нека дам един пример с екипа на Антон Хекемян, който наскоро гостува на НБУ. Когато запитах Мария, една от сътрудничките му, не се ли страхува за себе си като изнася факти, които уязвяват или направо обвиняват в корупция хора от високите етажи на властта, тя ми отговори така. Че отговорността на журналиста е да представя фактите, такива каквито са, независимо, кого засягат. А истината е най-добрият боди гард на журналистите.

Ако приемем, че отговорността е и способност, то тя се развива от много ниска възраст, тъй като е свързана с ценностната ни йерархия и морала. И ето и парадоксът. Рейтингът, подредбата на ценностните ни, както и формирането на моралните съждения, най-висшето развитие на индивидуалния морал, се оформят до около средата на юношеската възраст. Или, 14 -15 годишните вече са подредили значимостта на ценностите и са стигнали или не са до висшата форма на морала. Така става ясно, колко е съществена, макар и да звучи тривиално, ролята на семейството, училищната и приятелската среда.

И идва ред на втория парадокс. Няма как да проверим и никъде по света не се прави, какви са младежите от гледна точка на ценностна ориентация и морал, които кандидатстват и искат да завършат нашите специалности – журналистика или ПР. А това се отнася и до много други, между които са психологията и медицината.

Като подготвях доклада си се натъкнах на един интересен факт. Повечето уеб страници, в които се дискутират въпросите за личната отговорност, са свързани с църквата или с духовни религиозни течения. Както разбирате, отговорността далеч не е само църковен проблем за дебатиране. Така че, искам специално да отбележа, че нашата конференция със сигурност е актуална и ще допринесе за по-широкото разбиране на отговорността – лична и професионална.

Нека ви предложи само един цитат от тези църковни размисли, така да ги нарека. В „Спиралата накратко“ с мотото „За живота, вселената и всичко останало“, може да се прочете:

„Чувството за лична отговорност възниква благодарение на наличието на причинно-следствените връзки. Когато вие в детството сте се държали добре, вас са ви хвалили и всячески са ви поощрявали, или, най-малкото, не са ви наказвали. Но, когато сте се държали зле, сами знаете какво е ставало. Така е и в живота на възрастните – добрите постъпки се възнаграждават, лошите се наказват и това може да се проявява по различен начин. ...Идеята за личната отговорност е тясно свързана с мисленето и действията като отделен индивид.“

Разбирането на отговорността, към което се придържа Либералния институт за политически анализи (ЛИПА), включва носенето на последиците от индивидуалните

действия на хората, последици, които се измерват на първо място от съвестта и собствените ценности. Друг не по-малко важен критерий обаче, са законите на дадена страна, както и правилата в конкретна организация. Затова и както знаете, в курсовете ми по психология в различни области, сме обсъждали сериозно същността и обхвата на правилата, че даже по социална психология и текущ контрол сме правили върху тях 😊.

Искам да отбележа и друг съществен момент. Отговорността е лична. Не случайно в психологията съществува фраза, отдавна вече клише – отговорността в групата се губи. Ето защо личната отговорност е от наистина огромно значение:

"Общество, което не приема, че всяко отделно лице има собствени стойностни критерии, които то има право да следва, не може да изпитва респект към достойнството на личността и не познава истинската свобода."

Фридрих Аугуст фон Хайек

(Той е австрийски икономист и политически философ, известен със своята защита на либералната демокрация и свободния пазар)

Както разбирате от цитата, отговорността се свързва и с друго понятие, още по-широко и важно. Това е свободата. Само хората, които правят свободен избор, всъщност могат да проявят и лична отговорност. И не мога да се въздържа да цитирам великия Джордж Бърнард Шоу, който като чувствителен психолог казва:

"Свободата означава отговорност; това е причината, поради която повечето хора се страхуват от нея."

И за да завърша с разбирането за отговорността, нека кажа и това, че освен са собствените си действия, ние носим и отговорност за другите – родителите за децата си, ръководителите – за сътрудниците си и т.н.

Така стигам и до професионалната отговорност. Тя е описана и заложена като норма в дейността на журналисти и ПР специалисти в съответните Етични кодекси. На етиката в тези две професии беше посветена друга наша конференция на департамента и затова няма да ги обсъждам. Ще припомня само, че санкциите, разбирани като коректив на поведението, предвидени в кодексите, не са пренебрегване. Например, да бъдеш отхвърлен

от собствената си гилдия, е много строга санкция, която се понася тежко емоционално от личността.

И, за да се придвижа към края на доклада си, се връщам към заглавието, което проблематизира въпроса за отговорността – лична и професионална.

Какво е *консонанс*? Тълковният речник ни казва, че думата има френски произход и означава съзвучие, **съгласуваност**. (Тълковен речник)

Интересно е, че същият този речник ни казва, че терминът *дисонанс*, произхожда от английски език и означава **противоречие, несъгласуваност**.

А *баланс*, пък означава някакъв тип **уравновесяване, хармония** между две или повече неща.

Ако приложим първите два термина – консонанс и дисонанс, към личната и професионалната отговорност, какво ще получим?

Консонансът предполага съгласуваност между личната и професионалната отговорност. Или, с други думи казано – отсъствие на противоречие.

Дисонанс – обратно, несъгласуваност или противоречие между личната отговорност.

Същественният въпрос тук е – кое от двете съотношения е възможно или и двете са възможни? Вие как мислите?

.....

Когато реших да включа в заглавието и терминът баланс, имах пред вид, не толкова връзката му с двата типа отговорност, а характера на мисловната ни дейност. Защото мозъкът ни е устроен така, че, за да функционира адекватно, е необходим баланс: между настоящето и миналото ни; между оптимизма и скептицизма ни; между общителността и желанието ни за уединение; между рационалността и емоционалността ни; между желанията и възможностите ни, и още поне толкова други алтернативи. Само тогава, когато има баланс между тях, можем да говорим за вътрешна хармония у личността и адекватно разбиране на отговорността.

И след като толкова много заплетох анализа – не само от психологична, но и от философска гледна точка, е време да го опростя.

Мислете си за личната и професионална отговорност не като алтернатива, а като 2 ...кукли матрьошки., които влизат една в друга. Личната отговорност е по-голямата и в нея влиза по-малката кукла – професионалната отговорност.

Според мен не е възможно, хем да си лично отговорен, хем професионално да си безотговорен. Обратното противопоставяне е също толкова невъзможно. Как да си само професионално отговорен, след като няма групова или някаква друга отговорност, която да не е лична. И сега внимание – като съм наясно с българския манталитет, мога да си представя как някой ще даде един конкретен пример на възможно противоречие между двете отговорности. Само, че тогава става дума за нещо друго. Отговорни сме за съществените неща, в повечето случаи – значими от социална гледна точка. Това, че ще пропуснем да полеем цветята си, въпреки, че „отговаряме“ за тях, не ни прави безотговорни. За съжаление, безотговорност може да се прояви към другите – независимо кои, ако те не са важни за нас.

Тогава отговорът на реторичния въпрос в заглавието на доклада ми е доста сложен. Нормалното взаимоотношение между лична и професионална отговорност е консонантно, за щото едната включва другата, при условие, че личността и психиката ни функционират в баланс, в хармония. При нарушаване на вътрешния баланс, е възможно да се получи не толкова противопоставяне, нищо, че външно така изглежда, а по-скоро може да се измести на ударението преди всичко например, върху професионалната отговорност, която пак си е и лична, но „свита“ поради пренебрегването на близките ни хора, семейството.

Какво можем да направим? Преди всичко да се обърнем към себе си и да си дадем ясна сметка за важните, ценните за нас неща в живота. Както и да помислим върху това – какви всъщност хора искаме да бъдем. На някого може да му се стори наивно, но нека това не ви притеснява. Просто не всички изповядат моралните закони.

Литература

Стефан Трашлиев (5 март 2014) <http://trade4win.info/100-%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D0%BE%D1%82%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82/>

Спиралата накратко <http://www.spiralata.net/kratce/index.php/samopoznaniето-pat-kam-prosvetlenieto/1144-pro-svet53>

<https://www.lds.org/manual/teachings-of-presidents-of-the-church-joseph-fielding-smith/chapter-23-individual-responsibility?lang=bul>

Либерален институт за политически анализи (ЛИПА)
<http://www.lipa.bg/page/liberal/>

Тълковен речник.
<http://rechnik.info/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81>

Тълковен речник.
<http://rechnik.info/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81>